

PÁLVÖLGYI ENDRE

Főúri és klerikális összefogás II. József könyvtári intézkedései ellen

(Zichy Miklósné könyvhagyatéka és a kiscelli trinitárius kolostor könyvtára)

A XVIII. század 70-es és 80-as éveit Buda és Pest újjászületésének ideje. A gazdasági fejlődés, a szellemi életben végbemenő változások következtében mindinkább előtérbe kerül egy országos közigazgatási és művelődési központ kialakításának problémája. Az egyetem Budára, majd Pestre helyezése, ez az első lépés az ország fővárosának, tudományos és irodalmi központjának létrehozása felé. Az eredmény csakhamar meg is mutatkozik, gyors fejlődésnek indul a könyvkiadás és könyvkereskedelem, egyre nő az olvasási kedv, fokozódik a kultúra, a művelődés iránti igény, színházak, folyóiratok, újságok születnek.

A fejlődő testvérvárosnak ebben az időben csak egyetlen nyilvános könyvtára van: az Egyetemi Könyvtár. Az iskolázás, a haladó tudományosság és az irodalmi élet szempontjából egyáltalán nem közömbös, eleget tud-e tenni a könyvtár a rá váró feladatoknak vagy sem? A 80-as évek elején a helyzet elég kilátástalan, a Könyvtár állománya alig 15 és félezer mű, a látogatók száma mindössze napi 7–8, a könyvanyag túlnyomó része elavult teológiai munka. Határozott ütemű fejlesztésre van szükség, hogy az Egyetemi Könyvtár a város növekvő tudományos és kulturális igényeit kielégítő, a kor színvonalán álló tudományos intézménnyé váljék. Először a gyűjtemény mennyiségi gyarapítására nyílt mód az eltörölt rendházak könyvanyagából, a szerzetesrendek feloszlása azonban erős ellenkezést vált ki a katolikus magyar főurak körében.

Pest-Budának ebben a küzdelmes időszakában játszódnak le azok az események, amelyeknek elemzése a nagykönyvtárrá válásáért küzdő Egyetemi Könyvtár, a kiscelli trinitáriusok könyvtára és egy főúri magánkönyvtár történetének összefonódó szálait igyekszik felfejteni.

*

1796. január 2-án hunyt el Berényi Erzsébet, özvegy gróf Zichy Miklósné.¹ Végrendeletének könyvtárára vonatkozó része és ennek végrehajtási körülményei olyan eseményekre derítenek fényt, amelyek a XVIII. század végének legfontosabb könyvtári problémájával, a feloszlott kolostorok könyveinek szétosztásával állanak kapcsolatban.

A végrendelet 1790. január 29-én kelt.² Első pontja Zichyné temetéséről, az érette mondandó 10 000 szentmiséről és a budai szegényházról intézkedett. A második pont így hangzik: „Meine Bibliothek schenke ich der königl. Universität in Pest.” A végrendeletben foglalt végrehajtásával Végh Péter főtárnokmestert bízta meg Zichyné. Végh, aki időközben országbíróvá lépett elő, 1796. április 5-én a helytartótanácshoz fordult és kérte, hogy az a könyvhagyaték átvételével kapcsolatos formásgokról intézkedjék.³ A helytartótanács fel is szólította a Magistratus Academicust: gondoskodják arról, hogy az Egyetemi Könyvtár vezetője és kancellistája a hagyaték törvényes átvételénél jelenjen meg. Utasította továbbá a Magistratust, hogy az átvétel megtörténtéről küldjön jelentést és mellékelje a könyvhagyaték katalógusának egy példányát.⁴ A Magistratus a helytartótanácsi leirat másolatát, az általános gyakorlathoz híven, megküldte a Könyvtárnak.⁵

Az Egyetemi Könyvtár akkori vezetője, Schönvisner István nem tartotta helyesnek, hogy a hagyaték teljes egészében bekerüljön a Könyvtár állományába; ellenezte, hogy a Könyvtárban már meglévő műveket — márpedig a hagyaték nagyobb részét ezek tették ki — megőrizték. Ezért március 21-én beadvánnyal fordult az Academicus Magistratushoz és javasolta, hogy a hagyatékából válasszák ki az Egyetemi Könyvtárból hiányzó műveket, a többit adják el és az ily módon befolyt összegből olyan könyveket vásároljanak, amelyek még nincsenek meg. Ez esetben — hangsúlyozta Schönvisner — a kegyes hagyaték a köz számára nagyobb hasznot hajthatna.⁶ A Magistratus a beadványt pártolón terjesztette fel a helytartótanácshoz, hozzáfűzve, hogy a hagyaték egy részének javasolt eladása nem állana ellentétben a végrendelet szellemével.⁷

A hagyaték átvétele és az Egyetemi Könyvtárba szállítása 1796. április 18-án ment végbe.⁸ Április 26-án a helytartótanács megsűrgette a már korábban kért katalógus elkészítését, és közölte, hogy csak annak tanulmányozása után ad majd választ Schönvisner felterjesztésére.⁹ A katalógust június 7-én küldték fel a helytartótanácsnak.¹⁰ Ennek alapján a helytartótanács Schönvisner javaslatát elfogadta, és elrendelte, hogy a Könyvtárban már meglévő műveket, a felosztott kolostorokból kikerült fölőspéldányokhoz hasonlóan, nyilvános árverésen adják el. A többit pedig, mivel „az örökhagyó emlékezete ezt nagyon is megérdemli”, tartsák meg és a Könyvtár katalógusába vezessék be.¹¹

A hagyatékról két katalógus is készült. Az elsőt, mint említettük, a helytartótanácsnak küldték meg. Címe „Catalogus librorum, quos excellentissima ac illustrissima domina comitissa Elisabetha Zicsy de Váson-kő, nata comitissa Berényi de Karács Berény Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae testamento legavit” volt.¹² Ez a katalógus a könyveket nagyság szerint négy csoportba (2r, 4r, 8r és 12r) sorolta, egy-egy formátumon belül betűrendben sorakoztak a címek.¹³ A katalógus rovatai a következők voltak: auctor, argumentum, editionis locus et annus, volumina, exemplaria. A raktári jelzetet, tehát a theca és gradus számának feltüntetését csak az egyes rétnagyságok elején álló néhány

könyvnel találjuk meg, ezt is csak utólag jegyezték fel a lap margójára.

A második katalógus betűrendes.¹⁴ Rovatai azonosak az előbbiével, de szerepel néhány ott hiányzó is. Ezek: a formátum megjelölése (forma) és az eladási ár bejegyzésére szolgáló, kitöltetlenül hagyott rovat (*pretium venditionis Fl., Xr.*). Ez a katalógus a theca és gradus számot is feltünteti.

Ez utóbbi katalógus segítségével sikerült kiválasztani Zichyné egykori könyvtárának anyagát az Egyetemi Könyvtár jelenlegi állományából. Ezek közé tartozik például egy kéziratos görög–német szótár, amelyet szerzője özvegy Zichy Miklósnénak ajánlott, valamint a Des träumenden Pasquini . . . c. kézirat,¹⁵ amelynek címlapján ez áll: „S. g. Zichin.”, tehát gróf Zichy Péterné, Bercsényi Zsuzsanna tulajdona volt. A nyomtatott könyvek túlnyomó többsége német és francia nyelvű szépirodalmi munka, útleírás, latin vagy német teológiai mű. Megtaláljuk közöttük a Tom Jones francia fordítását,¹⁶ Guillaume Postel *De republica* és *De universitate* c. munkáit,¹⁷ J. L. Vivès ismert művének Szlávay Pál által készített magyar fordítását,¹⁸ Lesage Gil Blasjának 1733 és 1735 között megjelent amsterdami kiadását,¹⁹ és a *Lo spettacolo della natura* c. dialógusgyűjteményt.²⁰

Az említett könyvek közül csak kevésben található provenienciájukra utaló bejegyzés. Három munkában a már említett „S. g. Zichin.” bejegyzés szerepel,²¹ kettőben az „Ex libris Comitis Carolj Zichy 1733”,²² hétben pedig az „E. Comtesse Z.”.²³

Valamennyi könyvre jellemző azonban a csaknem teljesen egyöntetű, világosbarna, klasszikus egyszerűsége törekvő, vaknyomásos keretléccel díszített bőrkötés. Aranyozást csak a könyvek gerincén találunk, a kötéstáblák peremét vaknyomásos, stilizált virágokból és levélindákból álló sor díszíti. Az első pillantásra szembetűnő minden más korabeli stílustól merőben eltérő kötés annyira jellegzetes, hogy segítségével az Egyetemi Könyvtár raktárából minden különösebb nehézség nélkül még ma is kiemelhetők a Zichyné könyvtárából bekerült könyvek. Ezt a módszert alkalmazva gyűjtöttük össze a jelen cikkben említett könyvek nagy részét, és csak utólag ellenőriztük a rendelkezésünkre álló katalógus alapján az illető munkák tényleges hovatartozását. Tévedés egyetlen esetben sem fordult elő.

A Zichy-hagyatékból bekerült könyveket hosszú ideig nem olvasztották be a szakrendi raktárba. Ehelyett az egész anyagot együtt helyezték el. Még 1844-ben is így állt, a Könyvtár régi épületének raktárként használt nagytermében, a 104. és 105. sz., utólag beállított és a terem közepén elhelyezett két szekrény polcain. Valószínű, hogy csak az új épületbe költözés után olvasztották be a törzsállományba. A külön tárolást az tette szükségessé, hogy a raktári helyhiány, a polcok zsúfoltsága következtében egyszerűen lehetetlen volt az egyes műveket saját szakcsoportjukba besorolni.²⁴

A Zichy-könyvtár történetét az elmondottakkal akár lezártnak is tekinthetnénk, ha nem vonta volna magára figyelmünket néhány, az első pillanatban megmagyarázhatatlannak tűnő könyvbejegyzés. A

hagyaték katalógusában ugyanis többek között szerepelnek a következő ősnymtatványok is:

1. „Bernardi Casus longi super decretales. *typ. goth.* Argent. 1488. fol. 1 vol.”

2. „Gesta Romanorum. *typ. goth.* s. I. 1489. 4to. 1 vol.”

3. „Alberti M. De duabus sapientiis, et de recapitulatione Astronomiae. *typ. goth.* s. I. s. a. 4to 1 vol.”

4. „Chronica Regni Hungariae. *typ. goth.* s. I. 1488. 4to. 1 vol.”. — Mind a négy mű megtalálható a Könyvtár mai állományában.²⁵ Amikor provenienciájuk megállapítása végett megvizsgáltuk őket, kitént, hogy az első háromban az alábbi possessor-bejegyzés található: „Ex Bibliotheca Patrum Trinitariorum Conventus B[eatae] M[ariae] V[irginis] Cellensis 1766.” A negyedik ősnymtatványban, a Thuróczy-krónika brünni kiadásában azonban más bejegyzést találunk: „Catalogo Societatis Jesu Tyrnavia inscriptus 1632.” A nagyszombati jezsuiták könyvtárának katalógusába valóban 1632-ben vezették be ezt a könyvet.²⁶ Ebben a katalógusban egyébként az augsburgi kiadás is szerepel, a beírás idejének feltüntetése nélkül. Mivel azonban Pray György Index rariorumában a brünnel együtt ezt is leírta,²⁷ nyilvánvaló, hogy már 1781 előtt az Egyetemi Könyvtár tulajdonában volt, tehát nem származhatott az 1796-ban átvett könyvhagyatékból.

Megtaláljuk az „Ex Bibliotheca PP. Trinitariorum Conventus BMV Cellensis 1766” bejegyzést a Zichy-hagyaték katalógusában szereplő és ma az Egyetemi Könyvtár birtokában levő alábbi nyomtatványokban is: „Avicennae libri in re medica omnes. Venet. 1564. fol. 1 vol.”,²⁸ „Large-lata (Petr) Chirurgia. *typ. goth.* Venet. 1513. fol. 1 vol.”,²⁹ „Toleti (Franc) In libb. III. de anima. Colon. 1579. 4to. 1 vol.”,³⁰ „Szerdahelyi (Gabr) Fax chronologica. Tyrn. 1702. 4to. 1 vol.”,³¹ „Ciceronis (M. T.) Morales definitiones. Claud. 1584. 4to 1 vol.”,³² „Comitum illustrium heroum iconibus instructum. *typ. goth.* s. I. s. a. 4to 1 vol.”,³³ „Erasmi (Rotterod.) Opera omnia. tom. 10. Lugd. B. 1703. fol. 11 vol.”.³⁴

A példákat még szaporíthatnánk, de nincs is rá szükség. Már ennyiből is minden kétséget kizáróan kitűnik, hogy özvegy Zichy Miklósné könyveinek egy része, mégpedig éppen a legértékesebb, eredetileg a kiscelli trinitáriusok kolostorának tulajdonában volt. Véletlen egyezésről, vagyis arról, hogy a hagyatékról készült katalógusban leírt művek közül azok, amelyek ma az Egyetemi Könyvtárban találhatóak, és az említett bejegyzést viselik, *nem* azonosak a Zichy-hagyatékból származó példányokkal, az ismertetett esetek nagy száma miatt szó sem lehet.

*

Ha válaszolni akarunk arra a kérdésre, hogyan kerültek a kiscelli trinitárius kolostor könyvei özvegy Zichy Miklósné birtokába, meg kell ismerkednünk röviden a kolostor történetével.

A kolostor építését 1745. május 18-án kezdték meg.³⁵ A XVIII. században Óbuda igen sokat köszönhetett a Zichyeknek. Bár kétségele-

nül túlzás, hogy „gazdasági és kulturális fejlődése a Zichy-család életének és sorsának függvénye” volt,³⁶ a kolostorra vonatkoztatva azonban teljes mértékben helytállónak tekinthetjük ezt a megállapítást. A terület, amelyen épült, 1686 óta a Zichy-családé volt, az alapítási okmányokat özvegy Zichy Péterné, Bercsényi Zsuzsánna és fia, Zichy Miklós írta alá,³⁷ az alapkövet a beteg Zichy Péterné nevében menye, Zichy Miklósné, Berényi Erzsébet tette le.³⁸ Zichy Péterné halála után³⁹ fia, Miklós, tovább pártfogolta a rendet.

A kolostor nyugati szárnya 1747 közepére készült el, a szerzetesek 1748. június 27-én költöztek be.⁴⁰ Zichy Miklós 1758. február 14-én meghalt, a keleti szárny építését özvegye támogatásával folytatták és csak 1760 után fejezték be.⁴¹ Az épület egészének pontos beosztását nem ismerjük, a 73,9 m hosszú és 11 m széles nyugati szárny helyiségeinek felhasználásáról azonban két leírás is fennmaradt.⁴² Ezek sajnos a könyvtárról nem tesznek említést. Ennek magyarázata valószínűleg az, hogy ebben az időben (a leírások az 1740-es évek végéről származnak) a kolostor még nem rendelkezett számottevő könyvgyűjteménnyel.

Ennek ellenére sikerült kideríteni, hogy hol helyezték el a szerzetesek könyvtárukat. 1784. augusztus 20-i rescriptumában II. József engedélyt adott arra, hogy a kamara a birtokairól begyűjtött gabona tárolására megfelelő bér ellenében a Vallásalaptól igénybe vegye az akkor már felosztatot kiscelli trinitárius rend épületeit.⁴³ A kamara és a helytartótanács közös bizottságot küldött ki annak megvizsgálására, hogy mennyi gabonát lehetne a kolostorban elhelyezni. A bizottság vezetője a helytartótanács által kijelölt Szily József Pest megyei alispán volt.⁴⁴ Szily 1784. október 23-án kelt jelentéséből kitűnik, hogy a kolostor nyugati szárnyának földszintjén két nagyobb termet találtak gabonátárolásra alkalmasnak. Ezek egyike a jelentés szerint korábban a könyvtár elhelyezésére szolgált, a másik a refektórium volt. Megtudjuk a jelentésből azt is, hogy a könyvtár padlója négyszögletes kőlapokkal, ún. kehlheimi lapokkal volt borítva. Még a helyiség nagyságára is következtethetünk abból, hogy a jelentés szerint a két helyiségben együtt 1500 pozsonyi mérő (93 747 l) gabonát lehetett volna elhelyezni. Mivel a bizottság minden négyszögöltre 10 pozsonyi mérőt számított, a két helyiség területe együttesen 150 négyszögöl, azaz 539,49 m² volt.⁴⁵

A kolostor könyvtárának állománya 1784-ben meghaladta a 800 kötetet. Fallenbüchl Ferenc,⁴⁶ és nyilván az ő nyomán Bertalan Vilmos,⁴⁷ 491 műről, 586 kötetről tesz említést. A könyvtár 1784-ben készült jegyzékéből azonban világosan kitűnik, hogy 566 mű, 835 kötet volt a könyvtár birtokában, nem számítván azokat a műveket, amelyek a könyvtárból már korábban Zichynéhez kerültek.

A kolostor könyvtárának vagy nem volt saját katalógusa, vagy ha volt ilyen, azt a felosztás előtt megsemmisítették. Az a jegyzék, amelyet fentebb említettünk, a trinitárius rend felosztásakor készült. A rend felosztását II. József 1783. március 17-én rendelte el.⁴⁸ A rendelet végrehajtásával a helytartótanács 1783. december 9-i intimatuma háromtagú bizottságot bízott meg. A bizottság elnöke Laczkovics Imre

Pest megyei alispán, tagja kamarai részről Majthényi Imre, az óbudai kamarai uradalom prefektusa és Rác Tamás, a budai harmincadhivatal ellenőre volt.⁴⁹ A munka megkezdését a kamarai biztos, Majthényi Imre távolmaradása hónapokig késleltette. Majthényi késését először azzal indokolta, hogy Komáromnál nem tudott átkelni a befagyott Dunán.⁵⁰ December 25-én végre átkerült Keszegfalvára és kilátásba helyezte gyors csatlakozását a bizottság többi tagjához. Igéretét azonban nem tudta betartani, mivel közben megbetegedett.⁵¹ Így azután Laczkovics még 1784. január 11-én is azt volt kénytelen jelenteni a helytartótanácsnak, hogy a bizottság nem kezdhetette meg munkáját. Ezért sürgős jelentést kért Majthényi egészségi állapotáról és javasolta, hogy helyette más kamarai biztost jelöljenek ki.⁵² A helytartótanács Laczkovics levelét a kamarához továbbította,⁵³ ez pedig Lányi József jogügyigazgatósági helyettes igazgatótól kért jelentést, és ennek megtörténtét január 20-án közölte a helytartótanáccsal.⁵⁴ Lányi január 13-án a pozsonyi kincstárnoknál érdeklődött Majthényi hogylétéről és arról, mikorra várható felépülése. A betegség elhúzódása esetére Majláth Györgyöt, az óbudai kamarai uradalom fiskálisát javasolta helyettesül.⁵⁵ A kincstár január 17-én felszólította Majthényit, hogy munkáját haladéktalanul kezdje meg, ha pedig erre képtelen, jelentse.⁵⁶

Ennek a felszólításnak végre eleget tett Majthényi, és a bizottság február 1-én megkezdte munkáját. Laczkovics március 5-én már azt jelenthette a helytartótanácsnak, hogy az óbudai trinitárius rend vagyonaát zár alá vették,⁵⁷ a templom és a kolostor berendezését leltárba foglalták,⁵⁸ és elkészítették a könyvtár már említett katalógusát is.⁵⁹ Ez a könyveket szakszerű csoportosításban sorolja fel, szakcsoportjai a következők: „Theologi”, „Juristae et canonistae”, „Philosophi”, „Concionatores et ascetae”, „Historici et miscellanei”. Az egyes szakokon belül minden rendszer nélkül sorakoznak a címek, a szerző neve és a mű címe után csak a kötetszám és a formátum megjelölésével. A kiadás helyét és évét nem jelölték meg, a címet sem mindig a könyv nyelvén írták le, sok esetben latinul közlik, tekintet nélkül az eredeti nyelvre.

A jegyzék végén 45 olyan mű leírása következik, amely használatra egyes szerzeteseknél volt. Természetesen ezek a könyvek is a könyvtár állományába tartoztak, amint ez világosan kitűnik magából a katalógusból, amely az egyes szerzeteseknél levő könyvek felsorolását a következőképpen vezeti be: „Accedunt libri, quos religiosi ex bibliotheca habent pro suo usu erga reversales, quos emigraturi restituent.”⁶⁰ Ugyanezt írja Laczkovics is: „Librorum in bibliotheca partim, partim in cellis individuorum ad eandem bibliothecam comunium pertinentium adnectitur catalogus hic sub no. 20.”⁶¹

Az a tény, hogy ezeket a könyveket a szerzetesek továbbra is használhatták, teljes mértékben összhangban áll az általános gyakorlattal. Már az 1773. évi szeptember 19-én kelt udvari kamarai dekrétum engedélyezte, hogy a rendtagok a náluk levő könyveket a könyvtár zár alá vétele után továbbra is maguknál tarthassák. Ezt ismételte meg az osztrák udvari kancellária 1782. január 27-i, Alsó-Ausztriára vonatkozó

dekrétuma, majd az ennek alapján készült február 1-i, az összes kormány-székeknek szóló körlevele,⁶² és végül így intézkedett az 1782. január 12-i császári rescriptum is.⁶³ A rendtagok saját könyveit illetően ugyancsak történt intézkedés. Ezekről a szerzeteseknek egyéni inventáriumokat kellett készíteniük, és távozásukkor csak az ebben feltüntetett könyveket vihették magukkal.⁶⁴ Ezeket az egyéni leltárakat a rendelkezésnek megfelelően a kiscelli kolostorban is elkészítették.⁶⁵

A kolostor berendezését 1784. július 5. és 10. között nyilvános árverésen kiárusították.⁶⁶ A könyveket természetesen nem bocsátották áruba, ezek sorsáról a császári és kormányzéki rendelkezések külön intézkedtek: a felosztott kolostorok és rendházak könyveiről katalógust készítettek, a katalógus alapján az Egyetemi Könyvtár kiválasztotta az általa igényelt könyveket, a fennmaradókat az akadémiák, líceumok és gimnáziumok között szétosztották, a feleslegesnek minősített anyagot pedig elárverezték.⁶⁷

Ha a kiscelli kolostor könyvei nem is kerültek eladásra, a szekrény, amelyben elhelyezést nyertek, igen. A könyvszekrényt, „grosser Bücher Kasten aus der Bibliothek”, az árverési jegyzék szerint 14 forintért vásárolták meg a budai franciskánusok.⁶⁸ Különös, hogy a szekrényt nem a kolostor berendezési tárgyaival együtt adták el, hanem csaknem egy esztendővel később, az 1785. április 15-én, 16-án és 18-án megtartott templomi berendezés árverése alkalmával,⁶⁹ holott nyilvánvaló, hogy a szekrény is a kolostor berendezéséhez tartozott. Ennek magyarázata nem lehet más, csak az, hogy a kolostori árverés lefolytatása idején (1784 júliusában) a könyveket még nem szállították el s ezért a szekrényre még szükség volt.

A vonatkozó iratanyagból valóban kitűnik, hogy a kolostori könyvek elszállítása mindig újabb és újabb akadályokba ütközött. Időrendben először az anyagi eszközök hiánya okozott késedelmet. Pray György, az Egyetemi Könyvtár prefektusa már 1784. november elején elérkezettnek látta az időt a könyvek elszállítására, s ezért azzal a kéressel fordult az egyetemi Senatushoz,⁷⁰ hogy az a szállítással kapcsolatos összeg kiutalásáról gondoskodjék. A Senatus november 18-án a kérést a helytartótanácshoz továbbította, hozzáfűzve, hogy az ilyen kiadások fedezésére szolgáló ún. cassa reparationumban egyáltalán nincs már pénz, és ezért a Senatus, ha a helytartótanács másként nem intézkedik, a szállítást a Könyvtár költségére fogja elvégeztetni.⁷¹ A helytartótanács erre nem adott engedélyt, előbb részletes kimutatást kért a várható költségekről.⁷² A Senatus ekkor Prayhoz fordult, arra hivatkozva, hogy ő ismeri legjobban a körülményeket és az elszállításra váró könyvek mennyiségét. Pray azon a nézeten volt, hogy a felmerülő költségeket előre nem lehet meghatározni. A Senatus Pray érvelését magáévá tette és a helytartótanácsból egy kisebb összeg kiutalását kérte, utólagos elszámolásra.⁷³ A helytartótanács viszont a kamarához fordult és 1785. január 3-án 50 forint kiutalását kérte Pray számára.⁷⁴ A kamara január 18-i ülésén foglalkozott az egyházügyi bizottság kérésével,⁷⁵ a pénzt azonban nem utalta ki, ehelyett január 31-én visszaírt a helytartótanács-

nak és közölte, hogy semmiféle olyan rendelkezésről vagy utasításról nem tud, amely ennek a pénznek kiutalására feljogosítaná. Ezért bővebb felvilágosítást kér az ügy mibenlétéről.⁷⁶

Mielőtt még az elszállítás körül kavargó pénzügyi vita nyugvópontra juthatott volna, újabb komplikáció lépett fel, amely a kolostori könyvekről készült katalógussal volt kapcsolatos. A helytartótanács 1785. február 14-én utasította Pray Györgyöt, hogy a felosztatott óbudai trinitárius kolostor könyvei közül válassza ki és foglalja jegyzékbe azokat, amelyekre az Egyetemi Könyvtár igényt tart, a jegyzéket pedig küldje fel a helytartótanácsnak.⁷⁷

Ennek a válogatásnak természetesen a kolostor könyvtáráról készült katalógus lett volna az alapja, a katalógust azonban Pray nem kapta meg, és így természetesen nem is válogathatott belőle.⁷⁸ A helytartótanács erről értesülvén, keresni kezdte az eltűnt katalógust. A tanulmányügyi bizottság március 14-én átírt az egyházügyi bizottságnak és kérte, hogy a katalógust küldje át.⁷⁹ Az egyházügyi bizottság a kérésnek nem tehetett eleget, mivel a katalógus nem volt nála. Április 5-én az egyházügyi bizottság a kamarához fordult a könyvjegyzék felkutatása érdekében,⁸⁰ és ez április 26-i keltezéssel át is küldte a felosztatási bizottság által készített katalógus másolatát.⁸¹

Felvetődik a kérdés: miért volt ez a katalógus a kamaránál? A magyarázat a felosztatási bizottság tagjainak járatlanságában keresendő. Laczkovics 1784. április 18-i jelentésében mentegetőzik, mert tévedésből közvetlenül a kancelláriának küldte a felvett leltárak egy részét. Ha szabályosan jártak volna el, a katalógust a helytartótanácsnak kellett volna beküldeni, ahol azt lemásolták és az Egyetemi Könyvtárhoz továbbították volna. Az esetek többségében ez így is történt. Előfordult azonban az is, hogy a katalógus egyszerűen eltűnt (például az ipolysági könyvtár esetében).

A katalógus és a kísérő átírat a kamaránál május 3-án került postázásra és május 12-én érkezett meg a helytartótanácsához. Bár a katalógust a helytartótanács május 23-i kelettel csak május 28-án továbbította a Magistratusnak, ez utóbbi pedig csak június elején küldte át az Egyetemi Könyvtárnak,⁸² a Könyvtár számára történő könyvigénylést már jóval korábban összeállították, sőt, mint látni fogjuk, június 2-án már a könyvek átszállítása is befejezést nyert. Ennek a látszólagos ellentmondásnak az a magyarázata, hogy a kolostori könyvek jegyzékéhez a Könyvtár már korábban hozzájutott. Ez pedig a kolostor ásványgyűjteményének felfedezésével kapcsolatban történt, ezért röviden erről is meg kell emlékeznünk.

Ráczy Tamás, a felosztatási bizottság harmadik tagja, 1785. február 22-én jelentette a kamarának, hogy a kolostor szekrényeiben ásványgyűjteményt és különböző ércmintákat találtak, ezeket ládába csomagolták és az óbudai harmincadhivatalba szállították. Ráczy rövid jegyzéket is készített a gyűjteményről, jelentésében azonban hangsúlyozta, hogy nem ért az ilyesmihez és ezért ajánlatosnak tartja szakember kiküldését az anyag megvizsgálására. Befejezésül felhívta a kamara fi-

gyelmét arra, hogy a kolostor könyvtára még mindig nem került elszállításra, holott ez igen sürgős volna, ugyanis az épületnek a katonaság számára történő átadása miatt a könyvek tovább nem maradhatnak a kolostorban.⁸³

Rác jelentését az egyházügyi bizottság március 1-én tárgyalta,⁸⁴ és március 4-én úgy döntött, hogy az ásványokat a könyvtárral együtt az egyetemnek kell átadni.⁸⁵ Erről a döntésről értesítették március 14-én az egyetemi magistratust is és egyúttal felszólították, hogy Piller Mátyás professzorral mind az ásványokat, mind a könyvtárat vizsgálta meg.⁸⁶ Erről átiratban a kamarát is értesítették.⁸⁷

Eközben egyre jobban közeledett az épületek átadásának határ-ideje. A kamara március 11-én közölte a helytartótanáccsal, hogy az ügyben kamarai részről Majthényi és Rác a helytartótanács részéről kiküldött gróf Brunszvik Antallal és Kiss Jánossal fognak együttműködni és ők tárgyalnak majd gróf Sztáray öbesterrel a kiscelli kolostor átadásáról.⁸⁸ Erről Majthényit is értesítették, aki azonnal, még március 14-én kérdést intézett a kamarához, mi történjék az átadáskor a még mindig ott tárolt könyvekkel.⁸⁹ A kamara Majthényi jelentéseit március 22-én megküldte a helytartótanácsnak, és hivatkozva arra a rendeletre, amely a feloszlatott kolostorok könyvtárainak az egyetemek, akadémiák és gimnáziumok közötti szétosztását rendelte el, kérte, hogy a helytartótanács gondoskodjék a könyvek átvételéről.⁹⁰ A helytartótanács április 11-én felszólította a Magistratust, hogy a könyveket jegyzék ellenében vegye át,⁹¹ értesítette erről a kamarát és kérte, utasítsák Majthényit, hogy a könyveket az egyetemnek adja át.⁹² Ez április 26-án meg is történt.⁹³

Az átvétel azonban ismét elhalasztódott, mert az időközben előkerült ásványgyűjteményről a most említett rendelkezések nem intézkedtek. Piller Mátyás, akit a helytartótanács említett március 14-i utasítása alapján küldtek ki a gyűjtemény és a könyvtár megvizsgálására, a nagy hó miatt csak április közepe táján jutott el Óbudára. Itt az ásványok és ércminták tanulmányozása után sikerült megszereznie a kamarai biztostól a könyvek katalógusát, pontosabban ennek harmadik példányát.⁹⁴ Piller a katalógus alapján úgy vélte, hogy igen kevés olyan könyv található a kolostor könyvtárában, amely az egyetem számára hasznos lehet. Jelentésében mégis helyesnek tartja, ha az Egyetemi Könyvtár vezetőjének véleményét is kikéri. Ezért az említett katalógust átadta Praynak.⁹⁵ Ennek alapján végre lehetővé vált az igényelt könyvek kiválogatása, és nem volt többé szükség arra a katalógusra, amelyet a helytartótanács a kamarától szerzett meg. A kiválogatott könyvek jegyzékét Pray eljuttatta a Magistratushoz, ez pedig Piller imént említett jelentésével együtt április 26-án felküldte a jegyzéket a helytartótanácsnak.⁹⁶ Az mindkettőt tovább küldte május 17-én a kamarának azzal, hogy az a kamarai biztost a könyveknek és az ásványoknak az egyetem számára történő átadására utasítsa.⁹⁷ A már ismertetett április 26-i hasonló értelmű utasítás és az egész azt megelőző iratváltás ugyanis többé nem volt megfelelő, hiszen abban csak a könyvtár átadá-

sáról volt szó, az ásványgyűjteményéről nem. Ismét előlről kezdődött tehát az egész eljárás valamennyi illetékes forum részvételével. Május 17-én a helytartótanács értesítette a Magistratust arról, hogy a kamaránál az átadás érdekében szükséges lépéseket megtette és most már nincs akadálya annak, hogy a könyveket és az ásványgyűjteményt az egyetem átvegye.⁹⁸ A kamara május 31-én valóban utasította Majthényit mind az ásványok, mind a könyvek átadására, és a leirat mellékleteként megküldte neki a kiválasztott könyvek jegyzékét is.⁹⁹

A Magistratus június 7-i jelentéséből kitűnik, hogy a könyvek átvétele június 2-án megtörtént,¹⁰⁰ és az átvett könyveket Pestre, az ott készülő új könyvtári épületbe szállították.¹⁰¹

A kolostorból bekerült könyvek közül csak igen kevés található meg ma az Egyetemi Könyvtár állományában. Ennek oka a kolostori könyvanyag összetételében keresendő. Amint már Piller megállapította, csak igen kevés olyan mű volt a kiscelli könyvtárban, amely az Egyetemi Könyvtár állományából hiányzott. Igen csekély volt azoknak a teológiai könyveknek száma is, amelyeket a pozsonyi General Seminarium számára alkalmasnak ítélték.¹⁰² A fennmaradó műveket elárverezték. A kolostorból bekerült és ma is a Könyvtárban őrzött könyvek azonosítása egyébként is lényegesen nehezebb, mint a Zichy-hagyatékból származó könyveké. Ennek oka az, hogy amint már említettük, a kolostori könyvekről készült katalógus¹⁰³ nem tartalmazza az impressumadatokat és a címek leírásában sem követi a könyvtári szokásokat. Mindezek ellenére sikerült megállapítani, hogy a kiscelli kolostor könyvtárából származik a *Lehrbuch der Arithmetik oder Rechen-Kunst c. kézirat*,¹⁰⁴ amelyet „conscriptis Fr. Paulus a S. Felice laicus professus et finivit in Febr. anno 1768”. A kézirat provenienciáját a következő bejegyzés tárja fel: „Ex Bibl. PP. Trinitar. Resid. V. Budens. ad Cell. Marianam 1781.” Ez a kézirat a feloszlott kolostor könyveiről készült jegyzékben „Elementa Arithmetica lingua Germ. conscripta. tom. 1. in 4to.” címmel szerepel.¹⁰⁵ A kéziratok közül kiscelli eredetű még a *Protocolum Residentiae Nostrae Vetero-Budensis Ordinis . . .*,¹⁰⁶ valamint a következő mű: Egy szeretettel lángozó igaz szív . . . leveleit s verseit írta . . . [1701]¹⁰⁷ Martius havának 24. napján Gróff Zichy Péter.¹⁰⁸ Ebben is megtaláljuk a „Patrum Trinitariorum Conventus BMV Cellensis 1766.” bejegyzést.

A nyomtatott könyvek közül az alábbiakat őrzi az Egyetemi Könyvtár: Bohuslav Aloys Balbinus: *Verisimilia humaniorum disciplinarum, seu Judicium privatum de omni litterarum . . . artificio. Pragae 1666*,¹⁰⁹ XIV. Benedek pápa Rómában, 1709-ben kiadott bullárium,¹¹⁰ Emericus Pfendner: *Latria Austriaco-Viennensis. Augspurg—Grätz 1719*,¹¹¹ Godefrid Hermant: *Athanasische Kirchen- und Arianische Ketzer-Historie, oder Das Leben des Heil. Athanasii Patriarchen von Alexandria. Regenspurg 1741*,¹¹² Rupert Grüber: *De privilegiis religiosorum. Augustae Vindelicorum et Herbipoli 1747*,¹¹³ és a következő kolligátum: *Provinciale omnium ecclesiarum cathedralium universi orbis. Brixiae, 1563, ad instantiam Jo. Baptistae Bozolae, és Universum sacrosanctum concilium Tridentinum . . . Brixiae, 1563, Cura et impensis Jo. Baptistae Bozolae.*¹¹⁴

A sok bonyolult, csak hosszas hivatali huzavona után megoldott probléma ellenére a kiscelli kolostor könyvtárának története igen jól beleillik a századvég általános könyvtártörténeti képébe. A kiscelli csak egy a sok kolostori könyvtár közül, története csak egyetlen, nem is túl jelentős mozzanata annak a hatalmas munkának, amelyet akkoriban az abolíciós könyvanyag szétesztásával az Egyetemi Könyvtár és a központi kormányzat szervei végeztek. Részletes tárgyalását két szempont tette mégis indokolttá. Hála a sok felmerült nehézségnek, a kiscelli kolostor könyvtárának ügyeivel foglalkozó iratanyag összehasonlíthatatlanul gazdagabb, mint a többi kolostori könyvtár esetében. Ennek révén az abolíciós ügyek intézésének módszereiről olyan részletgazdag képet nyertünk, amelyet kiválóan felhasználhatunk majd akkor, amikor az abolíciókori könyvtárügyi intézkedések és végrehajtásuk *egészének* vizsgálatát tűzzük ki célul. Ez az első szempont.

A másik ok, amely a részletesebb elemzést indokoltta, sőt egyenesen szükségessé tette, az, hogy csak ennek segítségével nyerhetünk lehetőséget a Zichy-féle könyvhagyatékból talált kolostori eredetű könyvek kérdésének tisztázására.

*

A kiscelli kolostor könyveiről készült katalógus és a kolostori könyvtár sorsának ismeretében most térjünk vissza a Zichy-hagyatékból talált kolostori eredetű könyvek kérdéséhez. A kolostori könyvtár katalógusából¹¹⁵ kitűnik, hogy az említett könyvek a felosztatáskor, 1784. február 1-én már nem voltak a kolostorban. Ez csak azzal magyarázható, hogy a szerzetesek már a felosztatást végző bizottság kiszállása előtt tudták, milyen sors vár rendházukra, és így volt idejük a legértékesebb könyvek biztonságba helyezésére. A felosztatást elrendelő 1783. március 17-i rescriptum kibocsátása előtti években, 1780 és 1782 között a helytartótanáctól egyre-másra érkeztek a kolostorhoz a különböző kérdőívek, amelyek néha száznál is több kérdést tartalmaztak, és részletes kimutatót kértek a kolostor anyagi és személyi állapotáról.¹¹⁶ Ha feltételezzük, hogy a rend tagjai magáról a császári felosztatási rendeletről nem szereztek tudomást és a sok kérdőív után még maradt valami kétségük a rendjükre és rendházukra váró jövőt illetően, azt teljesen eloszlatta a helytartótanács 1783. július 14-i leirata.¹¹⁷ Ez a leirat II. József rendeletére hivatkozva közölte a házfőnökkel, hogy további intézkedésig tilos a rend ingó vagy ingatlan vagyonából bármit eladni, elajándékozni, vagy bármi módon elidegeníteni. A tilalom kiterjedt az alapítványi vagyonra, a templom és a kolostor értékeire egyaránt, tekintet nélkül arra, hogy azok a rend vagy az egyes rendtagok tulajdonát képezték. Nyomatékosan felhívta a leirat a figyelmet arra, hogy a rendelkezés ellen vétőket súlyosan megbüntetik; aki viszont tudomást szerez arról, hogy a rend vagyonából valamit elrejtettek, vagy más módon eltulajdonítottak és erről jelentést tesz, azt nevének három esztendeig tartó eltitkolása mellett a vagyon tárgyak értékének négy százalékával jutalmazták.¹¹⁸

A fenti leirat elolvasása után a rendházban tartózkodók megértették, hogy sorsuk meg van pecsételve. Nem lehet helytálló tehát az a kép, amelyet Némethy Lajos¹¹⁹ festett a felosztatási bizottság kiszállásának váratlanságáról. A márciusban kiadott felosztatási rendelet s a most ismertett júliusi leirat kézhezvétele után a következő év február 1-ig éppen elég idejük volt a szerzeteseknek arra, hogy lélekben, vagy akár más módon, felkészüljenek. A tények mindenesetre azt bizonyítják, hogy *nem csak lélekben* készültek fel. A kilátásba helyezett büntetés ellenére kiválogatták könyvtárukból a legértékesebb műveket és patrónájuk, özvegy Zichy Miklósné őrizetére bízta.

Természetesen hiábavaló fáradság volna a könyvek átcsempészéséről írásos bizonyítékot keresni. A vállalkozás végrehajtói nyilvánvalóan óvakodtak attól, hogy tettüknek nyomai maradjanak. Valószínű, hogy 1796-ban, amikor Zichyné könyvei az Egyetemi Könyvtárba kerültek, a Könyvtár dolgozóinak feltűnt a könyvek némelyikében szereplő bejegyzés. Akkor azonban mindez már a múlté volt, már nem II. József, hanem I. Ferenc ült a trónon.

A felosztatott kolostorok könyveinek eltulajdonítása egyébként nem volt ritka dolog, a kiscelli eset korántsem tekinthető egyedülállónak. Laschitzer szerint az udvari kamarának már említett január 12-i rescriptumához néhány nappal később kiegészítésként kibocsátott dekrétuma¹²⁰ ellenére a felosztatott kolostorok könyveinek széthordására ajtó-kapu nyitva volt, különösen ott, ahol nem volt már régebbi katalógus, vagy ahol azt még a felosztatás előtt megsemmisítették.¹²¹

A kiscelli könyvek átcsempészőjének kilétét teljes bizonyossággal nem állapíthatjuk meg, egy feltevést azonban megkockáztathatunk. Említettük, hogy Zichyné saját könyveit egészen egyéni, egyöntetű kötéssel látták el. A kolostorból az Egyetemi Könyvtárba került könyvek kötése egészen más, jóval szegényesebb az előbb említettekénél. Azok a könyvek viszont, amelyek eredetileg a kolostor tulajdonában voltak, de utóbb Zichyné könyvtárába kerültek, kötésüket tekintve nem ütnek el Zichyné saját könyveitől. Ebből joggal következtethetünk arra, hogy a kolostorból „átmentett” könyveket Zichyné beköttette, és a munkát ugyanaz végezte, aki már korábban is neki dolgozott.

Zichyné háztartási elszámolásai között, a rendkívüli kiadások rovatában 1784. januárjában 11 forint 50 krajcár, ugyanaz év augusztusában újabb 11 forint 23 krajcár szerepel, amely összeget „Pater Sebastian”-nak fizették ki *könyvkötésért*.¹²²

Zichyné könyveit tehát Pater Sebastian kötötte, akire nyugodtan rábízhatta az átcsempészett kolostori könyvek kötését, nem kellett tartania attól, hogy a könyvkötő, meglátva a könyvekben a kolostor tulajdon-bejegyzését, esetleg feljelenti őt. Pater Sebastian ugyanis, akinek valódi neve Paule Mátyás, maga is trinitárius szerzetes, a kiscelli rendház lakója, 1775 óta Zichyné házi káplánja volt.¹²³

Ha figyelembe vesszük Paule kapcsolatait Zichynével, a kolostorral és a könyvekkel, nem látszik merésznek az a feltevés, hogy a könyvek átszállítását is ő végezte. Az sem tekinthető kizártnak, hogy a könyvek

átszállítása még 1783 végén megtörtént és az élszámolásban szereplő összegeket Paule éppen a kolostori könyvek kötéseért kapta.

Az elrejtett könyvek csak átmenetileg kerültek el azt a sorsot, amelyet II. József szánt nekik. Ha tíz évvel később is, végül mégiscsak ugyanoda kerültek, ahová a kiscelli kolostor többi könyvei: az Egyetemi Könyvtárba.

J E G Y Z E T E K

A jegyzetekben előforduló rövidítések:

Dep. eccl.	= Dep. eccl. cleri saec. et reg.
EK	= Egyetemi Könyvtár
Fund.	= Fundationalia, ecclesiastica et primationalia
Htt.	= A Helytartótanács levéltára
Inventarien	= Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster, Trinitarier-Klöster, Ofen mit Budakócz
Kanc.	= Kancellária levéltára
OL.	= Országos Levéltár
Pü.	= Pénzügyigazgatási levéltárak

¹ Apja gróf karancsberényi Berényi Ferenc volt; 1734-ben gróf Zichy Miklós (1709—1758) szabolcsi főispán vette feleségül. Férjének apja, Zichy Péter, 1708-ban Bercsenyi Miklós leányát, Szuzsannát vette feleségül (*Nagy I.*, Magyarország családai. 2. köt. Pest 1858, 19).

² Másolata: EK. Irattár, 1796. évi iratanyag. — Érdekes, hogy a végrendeletéről *Forster Gy.* nem tesz említést a Zichy- és Berényi-családokkal foglalkozó műveiben (Gróf Berchényi László, Franciaország marsallja. Bp. 1925; Utóhang gróf Berchényi László, Franciaország marsallja történetéhez. Tekintettel gróf Zichy Péter és fia Miklós Óbuda és Zsámbék urai és zsámbéki örökös főkapitányoknak a Berchényi családdal való kapcsolatára. Bp. 1929; Koros és a Berényiek. Adatok a korosi, egykor templárius, ma plébánia-egyháznak és a vidék birtokviszonyainak történetéhez. Bp. 1927), pedig minden más ilyesfajta oklevelet részletesen ismertet. Megemlíti ezzel szemben az a leszármazási táblázat, amely *Forster* Koros és a Berényiek... c. könyvének függelékeként szerepel és amelyet Berényi János készített 1913-ban: „Erzsébet 1790 végrendelet”.

³ OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1796. fons 12. pos. 15.

⁴ Ápr. 5-én. OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1796. fons 12. pos. 16; másolata: EK. Irattár, 1796. évi iratanyag.

⁵ Ápr. 18-án, lásd az EK iktatókönyvét: „Protocollum intimatorum Bibliothecam concernentium.” EK Kézirattár J 156.

⁶ A beadvány március 21-én kelt fogalmazványa: EK Irattár. 1796. évi iratanyag. A Magistratus által a helytartótanácsához továbbított, márc. 22-én kelt eredeti: OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1796. fons 12. pos. 22.— A beadvány keltéből nyilvánvaló, hogy az EK a végrendelet tartalmáról már ápr. 5. előtt értesült, feltehetőleg oly módon, hogy Végh a végrendelet fentebb említett másolatát közvetlenül a könyvtárnak küldte meg.

⁷ Ápr. 5-én. OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1796. fons 12. pos. 25.

⁸ Lásd a Magistratus jún. 7-i felterjesztését: Uo. fons 12. pos. 46.

⁹ Uo. fons 12. pos. 23.

¹⁰ A Magistratus említett jún. 7-i felterjesztésének mellékleteként; l. 8. jegyzet.

¹¹ Jún. 22-én. OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1796. fons 12. pos. 47; másolata: EK. Irattár. 1796. évi iratanyag.

¹² OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1796. fons 12. pos. 46.

¹³ Tehát nem felel meg a valóságnak, hogy ebben a katalógusban „a könyvcímek minden rendszer nélkül követik egymást”, amint azt *Gárdonyi* állítja. *Gárdonyi A.* már 1938-ban beszámolt a Zichy-féle könyvhagyaték átadásának körülményeiről: XVIII. századi magyar főúri könyvtár. Magyar Könyvszemle (1938) 156—157. Az alig másfél lapos ismertetés azonban, mivel a szerző az iratanyag túlnyomó többségét nem ismerte, rendkívül vázlatos. Beéri néhány, a hagyatékban szereplő könyv címének felemlítésével, de elmulasztja ezek autopszia alapján történő vizsgálatát. Az általa említettek közül Szilágy Pál fordításának megjelenési évét tévesen 1774-re teszi 1779 helyett, a magyarországi latin nyelvű könyvek között sorolja fel Ortelius *Theatrum*-át, holott az Antwerpenben jelent meg, a „közelebbről meg nem jelölt nyomtatványok” azonosítását meg sem kíséri.

¹⁴ Címe: *Catalogus librorum, quos excellentissima ac illustrissima Domina Comitiss. Nicolai Ziczy de Vasonkő vidua, nata Comitissa Berényi de Karács Berény Budae defuncta die 2 Januarii 1796. Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae testamento legavit.* — EK. Kézirattár. J. 47/1.

¹⁵ EK. Kézirattár. H 2, a hagyaték katalógusában így szerepel: „*Lexicon graec. germ. Msstum.* 4°. 1 vol.”; és: EK. Kézirattár. G 19, a hagyaték katalógusában: „*Staats-Phantasie des Pasgmei. Erste Erscheinung. Msst. Freyb., 1694.* 8°. 1 vol.”

¹⁶ A katalógus szerint: „*Fielding (M) Histoire de Tom Jones. Tomes IV. Amst. 1750.* 12°. 4 vol.” Megvan az EK-ban He 2244. raktári sz. alatt.

¹⁷ A katalógusban: „*Postelli Guil. De republica Atheniensium. s. tit. s. l. s. a.* 12°. 1 vol.” és „*De Universitate. Lugd. Bat. 1635.*”, azonos az EK Ga 4502 jelzetű kolligátumával.

¹⁸ Böltességhoz vezető út... Pesten 1779; EK. Ad 3074. Eredeti címe: *Ad sapientiam introductio.*

¹⁹ EK. Hf 2258.

²⁰ EK. Eb 627. A mű szerzője Noël-Antoine Pluche, a francia eredeti címe: *Spectacle de la nature.* — L.: *G. Melzi. Dizionario di opere anonime e pseudonime di scrittori italiani.* III. köt. Milano 1859, 88. old., és *Nouvelle biographie générale.* XI. köt. Paris 1862, 497—498. hasáb.

²¹ Ad 4r 142, Ge 4r 185, Hf 1867.

²² Ge 2488, Hf 2r 19.

²³ Ge 2490, Hf 2256, Hf 2261, Hf 2262, Hf 2263, Hf 2273, Hf 2339.

²⁴ Lásd az EK 1844. évi állományszámlálásáról készült feljegyzéseket és az ehhez mellékelte vázlatot a polcok elhelyezéséről: EK. Irattár, 1844. évi iratanyag.

²⁵ 1. *Bernardus Bottoni Parmiensis: Casus longi super quinque decretalium.* Pr. 589, H. 2932, EK Ósny. 169; 2. *Gesta Romanorum.* [Argentinae, 1489]. H. 7746, EK Ósny. 366; 3. *Albertus Magnus: De duabus sapientijs et de recapitulatione astronomiae.* [Nürnberg, 1493—1496 körül]. GW 718, EK Ósny. 765; 4. *Thuróczy János: Chronica Hungarorum.* Brunnae, 1488. Pr. 9493, EK Ósny. 338. és *Augustae, 1488.* H—C. 15518. EK Ósny. 339.

²⁶ *Catalogus novus librorum Collegii Tirnaviensis S. J. 2. tom.* EK. Kézirattár. J. 2. — L.: *Vértesy M., Az Egyetemi Könyvtár 1690. évi katalógusa.* Magyar Könyvszle (1957) 368—372. A Zichy-hagyatékból kikerült példányt 1826. novemberében elárverezték. Az árverési jegyzékben a 287. sorszámmal szerepel: „*Turóczi (Joa) Chronicon Hungaror. Brunae, 1488. t. g. manc.*” (EK. Kézirattár. J 69 B/a). Az árverési elszámolásból kitűnik az is, hogy a Krónikát Jankovich Miklós vásárolta meg 1 forint 10 krajcárért (EK. Kézirattár. J 69 B/b). Jankovich ugyanekkor megvásárolta az árverési jegyzékben közvetlenül ez előtt, a 285—286. sz. alatt lajstromozott két Turóczi László által írt teljesen értéktelen munka egyikét is, amelyért 1 forint 30 krajcárt fizetett. A Krónikáért 1927-ben 18 000 márkát, 1928-ban 4000 dollárt fizettek: *Makkai L.—Horváth M., A magyar könyvgyűjtő kézikönyve.* Bp. 1939, 208. old., 3127. sz. — Jankovich gyűjteménye az Országos Széchényi Könyvtárba került, vele nyilvánvalóan a Krónika is. Sajnos a Széchényi Könyvtár a Krónika brünni kiadásának több más, ugyancsak csonka példányát még a múlt században eladta. Minden bizonnyal közöttük volt az is, amelyet Jankovich az EK-tól vett. Így ma már nem állapítható meg, hogy valóban szere-

pel-e benne a kiscelli kolostor possessorként vagy sem; vö.: *Horváth I.*, A Magyar Nemzeti Múzeum Ősnyomtatványai 1465—1500. Bp. 1895, 218—219.

²⁷ Index rariorum librorum Bibliothecae Universitatis Regiae Budensis. 2. pars. Budae 1781, 402—404.

²⁸ EK. Db 2r 24.

²⁹ Petrus de Argellata: Libri sex chirurgiae. Graesse I. 193., EK Vet. 13/55.

³⁰ Franciscus Toletus: Commentaria una cum quaestionibus in tres libros Aristotelis De anima. Coloniae Agrippinae, 1579. — EK. Ha 4r 194.

³¹ RMK. II. 2138; EK. RMK. II. 508.

³² Marcellus Squarzialupus: M. T. Ciceronis... Morales definitiones. — RMK. II. 181; EK. RMK. II. 15.

³³ Elias Wiedemann: Comitum gloriae centum qua sanguine qua virtute illustrium heroum iconibus instructum. — RMK. II. 669, EK. RMK. II. 97.

³⁴ Roterodamus Erasmus Desiderius: Opera omnia emendatiora et auctiora ad optimas editiones praecipue quas ipse Erasmus postremo curavit summa fide exacta, studio et opera Joannis Clerici cum ejusdem et aliorum notis in decem tomos distincta. Lugduni Batavorum, 1703—1706. — EK. Hb 2r 269.

³⁵ A kiscelli templom és kolostor történetéről részletesen beszámol:

Bertalan V., Az óbudai-kiscelli trinitárius kolostor és templom. Bp. 1942.

³⁶ Uo. 3.

³⁷ 1738. márc. 20-án; uo. 8—9.

³⁸ 1745. aug. 12-én; uo. 13.

³⁹ 1745. okt. 2-án; uo.

⁴⁰ Uo. 15.

⁴¹ Uo. 17.

⁴² Protocollum Residentiae Nostrae Vetero-Budensis Ordinis Discalceatorum Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum. 17. és 41. EK. Kézirattár. Ab 228. Az első az emeleten 15 cellát és az archivumot, a földszinten az arculariumot, az aulát és kórust, valamint a fölépcsőt sorolja fel. A második leírás 4 cellát, a refektóriumot, a konyhát, 4 kamrát és a házi kápolnát említi meg.

⁴³ Az erre vonatkozó rescriptumok: OL. Htt. Dep. eccl. oecon. 1784. fons 100. pos. 3 — 4, 6.

⁴⁴ Uo. fons 100. pos. 5.

⁴⁵ Uo. fons 100. pos. 9. — A 80-as évek magyarországi gabonakerdésére vonatkozóan: *Eckhart F.*, A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon 1780—1815. Bp. 1958.

⁴⁶ *Fallenbüchl F.*, A rabváltó trinitárius szerzetesek Magyarországon. Bp. 1940, 154.

⁴⁷ *Bertalan i. m.* 18.

⁴⁸ *M. Heimbucher*, Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche. 3. kiad. Paderborn 1933, I. köt. 452. — *Fallenbüchl* (i. m. 53) november 20-i adata nyilvánvalóan téves. A kolostorok feloszlásában a kormányzések részéről mind a helytartótanács, mind a kamara érdekelve volt. Az ügyek politikai részét (ex parte politico) a helytartótanács Egyházügyi Bizottsága (Commissio Ecclesiastica, Geistliche Commission), később Egyházi Világi-papi és Szerzetesi Osztálya (Departamentum Ecclesiasticum Cleri Saecularis et Regularis) végezte. Ez nevezte ki a feloszlási bizottság elnökét is. A kolostorok lefoglalt vagyonának kezelését viszont a kamara végezte, és ezért a feloszlási bizottságokban is képviseltette magát. A kolostori könyvek szétosztásával kapcsolatos császári rendelet végrehajtása során a helytartótanács Tanulmányügyi Bizottsága (Commissio Studiorum, Studiencommission), később Közoktatásügyi Osztálya (Departamentum litterariopoliticum) is kénytelen volt bekapcsolódni az ügyek intézésébe, tekintettel arra, hogy a könyveket különböző tanügyi intézmények között kellett szétosztani, sőt a szétosztást magát is ilyen intézmény, közelebről az EK intézte. Mindezek az intézmények pedig a Közoktatásügyi Osztály főhatósága alá tartoztak. Az EK az egyetem szervezetén belül a Senatus Regiusnak, később a Magistratus Academicusnak volt alárendelve, ez pedig a helytartótanács Közoktatásügyi Osztályának. Ez utóbbi az abolicíós könyvek ügyében az Egyházi Osztállal állott kapcsolatban, az Egyházi Osztály viszont a kamarával működött együtt a kolostorfeloszlások

lebonyolítása során. Az abolicíós könyvanyag sorsáról, az ezzel kapcsolatos felsőbb rendelkezésekről, azok végrehajtási módjáról, a könyvek kiválasztásának és szétosztásának rendjéről külön tanulmányban fogunk beszámolni.

⁴⁹ *Laczkovics*, aki a korábban említett Szily József hivatali elődje volt, a felosztással kapcsolatos tevékenységéről az alábbi jelentéseket küldte: 1. 1784. jan. 11. OL. Pü. Fund. 1784. fons 24. pos. 5 (a továbbiakban: *Laczkovics* j. 1.). 2. 1784. márc. 5. OL. Htt. Dep. eccl., pur. 1784. fons 22. pos. 31 (a továbbiakban: *Laczkovics* j. 2.). 3. 1784. ápr. 18. OL. Htt. Dep. eccl., Inventarien (a továbbiakban: *Laczkovics* j. 3/a.) és OL. Kanc. Acta gener. 4526/1784 (a továbbiakban: *Laczkovics* j. 3/b.). 4. 1784. máj. 14. OL. Htt. Dep. eccl., pur. 1784. fons 22. pos. 44 (a továbbiakban: *Laczkovics* j. 4.).

⁵⁰ *Majthényi* jelentései: 1. 1783. dec. 28. OL. Pü. Fund. 1784. fons 24. pos. 1 (a továbbiakban: *Majthényi* j. 1.). 2. 1784. okt. 10. OL. Htt. Dep. eccl., Inventarien (a továbbiakban: *Majthényi* j. 2.). 3. 1785. márc. 14. OL. Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 39 (a továbbiakban: *Majthényi* j. 3.). 4. 1785. máj. 12. OL. Htt. Dep. eccl., Inventarien (a továbbiakban: *Majthényi* j. 4.).

⁵¹ *Majthényi* j. 1.; a kamara 1784. jan. 2-án kelt válasza: OL. Pü. Fund. 1784. fons 24. pos. 2.

⁵² Uo. pos. 5.

⁵³ OL. Htt. Dep. eccl., pur. 1784. fons 22. pos. 19. és Pü. Fund. 1784. fons 24. pos. 5.

⁵⁴ OL. Pü. Fund. 1784. fons 24. pos. 6. és Htt. Dep. eccl., pur. 1784. fons 22. pos. 20.

⁵⁵ OL. Pü. Fund. 1784. fons 24. pos. 3.

⁵⁶ Uo. pos. 4.

⁵⁷ *Laczkovics* j. 2.

⁵⁸ Lásd a *Laczkovics* j. 3/a. mellékleteit.

⁵⁹ „Catalogus librorum bibliothecae PP. Trinitariorum aboliti Conventus Vetro-Budensis”; 1.: *Laczkovics* j. 3/a. 20. sz. mellékleteként. Másolata: EK. Kézirattár. J. 100/3.

⁶⁰ Magyarul: „Következnek azok a könyvek, amelyeket a szerzetesek saját használatukra térítvény ellenében a könyvtárból kivettek, de amelyeket eltávozással visszaadnak.”

⁶¹ Magyarul: „20. szám alatt mellékeljük azoknak a könyveknek katalógusát, amelyek részben a könyvtárban, részben az egyes személyek celláiban találhatóak, de amelyek egyaránt a könyvtárhoz tartoznak.” *Laczkovics* j. 3/a.

⁶² S. *Laschitzer*, Die Verordnungen über die Bibliotheken und Archive der aufgehobenen Klöster in Österreich. Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 2 (1881) 406, 411–412.

⁶³ Uo. 409.

⁶⁴ Lásd az említett 1782. évi jan. 12-én kelt rescriptumot: uo. 409.

⁶⁵ Zakariás fráter (Zudik József) egyéni leltárának 3. pontja sorolja fel könyveit, Quirinus páter (Hohenpichler Ferenc), Paulinus páter (Kuszenics Alajos), Severinus fráter (Jungbauer Ferenc), Reginald fráter (König Ádám), Lázár páter (Skultéty Lázár) a vikárius és még sok más szerzetes ingóságainak jegyzékében ugyancsak találunk könyveket (Privatae individuorum reculae, *Laczkovics* j. 3/a. 13. sz. melléklete). Könyvtári könyvek viszont csak Gáspár (Schmid József), Lázár (Skultéty), Gerard (Genczky József), Damián (Szicker Benedek) és Lipót (Kihntreiber Lőrinc) pátereknél voltak kikölcösönözve (lásd a kolostor katalógusát).

⁶⁶ Lásd az 1784. júl. 20-áról keltezett „Verzeichniss deren in dem aufgehobenen Maria Zeller Trinitarier Kloster . . . vorgefundenen und mittelst Licitation . . . verkauften Mobilien . . .” c. jegyzékét: OL. Htt. Dep. eccl., Inventarien. — *Schoen A.* (Óbuda múltjából, Bp. 1935, 42) tévesen július 5-ét, 20-át és 26-át, *Fallenbüchl* pedig (i. m. 159) ugyancsak tévesen február 21-ét említi az árverés napjaként.

⁶⁷ A könyvek szétosztásáról lásd II. József 1785. ápr. 5-i rendeletét: OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1785. fons 14. pos. 1; a helytartótanács ezzel kapcsolatos apr. 21-i leiratát: uo. pos. 2–3; továbbá: uo. pos. 4; 1786. fons 17. pos. 83; fons 20. pos. 1, 5, 7, 9–10, 12, 15, 22. Az 1785. ápr. 5-i és 21-i leiratok másolata megvan az EK Irattárában is, 1785. évi iratanyag; az 1786. jún. 20-i, dec. 27-i és 28-i

leiratok szintén uo., 1786. évi iratanyag, végül az 1787. máj. 14-i és jún. 19-i leiratok uo., 1787. évi iratanyag. — A széteséssel kapcsolatban összeállított mintajegyzék: EK. Kézirattár. J 103/7a—b, valamint J 19.

⁶⁸ Lásd az 1785. ápr. 20-án kelt „Verzeichniss deren in der entweihten Kirchen und Sacristen des aufgehobenen Klein Maria Zeller Trinitarier Klosters nächst Alt-Ofen vorrätig befundenen und mittels öffentlicher Licitation . . . verkauften Geräthschaften . . .” c. jegyzéket: OL. Htt. Dep. eccl., Inventarien.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Az EK-val és a helytartótanáccsal fölé-, illetve alárendeltségi viszonyban álló egyetemi hatóság elnevezésének változását az okozta, hogy II. József 1784. márc. 10-én az egyetem királyi tanácsát, a Senatus Regiust feloszlatta. A Senatus 1785. jan. 8-ig ideiglenesen folytatta ugyan működését, de ekkor az egyetemi ügyek közvetlen vezetését a Magistratus Academicus vette át: *Pauler T.*, A budapesti magyar királyi Tudomány-Egyetem története. Bp. 1880, I. köt. 209—210.

⁷¹ Mindkét irat: OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1784. fons 4. pos. 114.

⁷² Nov. 29-i leirat: OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1784. fons 4. pos. 116.

⁷³ Dec. 27-én; Uo. 1785. fons 2. pos. 5.

⁷⁴ Uo. pos. 6.

⁷⁵ OL. Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 9.

⁷⁶ OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1785. fons 2. pos. 96.

⁷⁷ Uo. pos. 97; másolata: EK. Irattár. 1785. évi iratanyag.

⁷⁸ A Magistratus Pray válaszát márc. 1-én továbbította a helytartótanácsnak: OL. Htt. Dep. litt.-pol. 1785. fons 2. pos. 134.

⁷⁹ Lásd a fenti iratra rávezetett megjegyzést.

⁸⁰ OL. Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 37.

⁸¹ Uo. pos. 38, és Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 10.

⁸² OL. Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 11, és EK. Irattár. 1785. évi iratanyag; a katalógus: EK. Kézirattár. J 100/3.

⁸³ OL. Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 26.

⁸⁴ Uo. pos. 20.

⁸⁵ OL. Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 1.

⁸⁶ Uo. pos. 2.

⁸⁷ Uo. pos. 3, és Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 32.

⁸⁸ OL. Htt. Dep. eccl. pur. 1785. fons 158. pos. 4.

⁸⁹ OL. Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 39.

⁹⁰ Uo. pos. 28 és Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 4 (vö. 67. jegyzet).

⁹¹ OL. Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 6 és EK. Irattár. 1785. évi iratanyag.

⁹² OL. Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 5 és Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 39.

⁹³ OL. Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 40.

⁹⁴ Piller jelentése: Uo. pos. 56. — Laczkovics a katalógust már említett jelentésének mellékleteként (*Laczkovics* j. 3/a) a kamarának küldte meg. Igaz ugyan, hogy a jelentés két példányban készült, egy a kamarához, egy másik pedig a kancelláriához (*Laczkovics* j. 3/b) címezve, de éppen a jelentésekből derül ki az is, hogy a mellékletekből csak egy-egy példányt küldtek el, egyeseket csak a kancelláriának, másokat csak a kamarának. Az utóbbiak közé tartozott a 20. sz. melléklet, a kolostor könyvtárának katalógusa is. A jelentések mellékleteiként elküldött leltárakból természetesen készült még egy példány, ez a felosztási biztostól maradt, ezek segítségével ellenőrizte a biztos, hiányzik-e valami a zárolt tárgyak közül. A biztostól maradt másolatok közül került ki az a könyvjegyzék, amelyet Piller a vizsgálat alkalmával átnézett és azután Prayhoz is eljuttatott. Azt, hogy jelentésében Piller miért nevezi ezt „harmadik” példánynak, vagyis hogy hová küldtek a katalógusból még egy másolatot, nem sikerült kideríteni. Lehetséges, hogy az előírásoknak megfelelően a helytartótanácsához küldendő példányról van itt szó, amely vagy elkallódott, vagy el sem készült.

⁹⁵ Lásd Piller fentebb idézett jelentését.

⁹⁶ OL. Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 7.

⁹⁷ Uo. pos. 9 (ennek a feljegyzésnek volt eredetileg az A és B jelű melléklete Pillér jelentése és a katalógus), és Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 56.

⁹⁸ OL. Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 8. másolata: EK. Irattár. 1785. évi iratanyag.

⁹⁹ OL. Pü. Fund. 1785. fons 20. pos. 57.

¹⁰⁰ OL. Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 12; „Adversaria”: EK. Kézirattár. G 161. 1. l.; és EK. Irattár. 1785. évi iratanyag (a máj. 17-i, 13.825/12.506. sz. helytartótanácsi leiratra rávezetve). Az ásványok átvételét Pillér bonyolította le, lásd erről jelentését és az átvett tárgyak máj. 26-án kelt jegyzékét a jelentés mellékleteként: OL. Htt. Dep. eccl. oecon. 1785. fons 73. pos. 14.

¹⁰¹ Az egyetemet 1784-ben Budáról Pestre helyezték. Ezzel párhuzamosan az EK elhelyezéséről is Pesten kellett gondoskodni. A kijelölt pesti ferences kolostorban azonban átalakítások váltak szükségessé a beköltözés előtt. Ezért az EK csak 1786 nyarán nyílt meg újra. Vö.: *Pauler* i. m. 198, 292; *Tóth* A., Haladás és reakció küzdelme a budapesti Egyetemi Könyvtár új épülete körül. Magyar Könyvszemle. (1955) 1—2. sz. 43.

¹⁰² Az abolíciós könyvanyag teológiai tárgyú anyagának szétosztására: OL Htt. Dep. litt.-pol. 1784. fons 4. pos. 114—115; Dep. litt.-pol. Distr. Bud. 1785. fons 2. pos. 108—109; Dep. litt.-pol. 1786. fons 17. pos. 39; fons 1. pos. 67; fons 17. pos 45—46; Dep. litt.-pol. Litt. oecon. 1785. fons 59. pos. 4.; uo. 1786. fons 52. pos. 1—4.

¹⁰³ EK. Kézirattár. J 100/3.

¹⁰⁴ Uo. E 15.

¹⁰⁵ Uo. J 100/3. 8b lev.

¹⁰⁶ Uo. Ab 228.

¹⁰⁷ Az évszám a kronogrammból tűnik ki.

¹⁰⁸ EK Kézirattár. H 19.

¹⁰⁹ EK. Ha 955. Címlapján: „Bibliotheca Vetero-Budensis PP. Trinitariorum.” A katalógusban (Ek. Kézirattár. J 100/3. 8a lev.): „R. P. Bohuslai Aloisii Balbini de omni litteratura tom. 1. in 4to.”

¹¹⁰ EK. Ab 2r 186. Bejegyzés: „Ex Bibl. Patrum Trinitariorum Conventus BMV Cellensis 1766.” A katalógusban (2a lev.): „Benedicti Papae 14. Bullarium tom. 4. in folio.”

¹¹¹ EK. Ae 4r 72. Bejegyzés azonos az előbbivel, a katalógusban (4a lev.): „P. Emerici Phendner Fasten Andacht tom. 2. in 4to.” Teljes címe ui.: *Latria Austriaco-Viennensis. Das ist: Oesterreichisch absonderlich Wienerische Fasten-Andacht.*

¹¹² EK. Ac 4r 570. Bejegyzés: „Bibliotheca Residentiae Vetero-Budensis PP. Trinitariorum Anno 1754.”, a katalógusban (6a lev.): „Leben des Heiligen Athanasii tom. 1. in folio.”

¹¹³ EK. Ac 4r 173. Bejegyzés: „Ex Bibliotheca Residentiae Vetero-Budensis Ord. SSS. Trinitatis Redemp. Captiv. 1752.”, a katalógusban (1b lev.): „P. Ruperti Grueber de privilegiis religiosorum opus posthumum. tom. 1. in 4to.”

¹¹⁴ EK. MV 136. Bejegyzés azonos az előbbivel, a katalógusban (8a lev.): „Provinciale omnium Ecclesiarum Cathedralium Universi Orbis tom. 1. in 4to.”

¹¹⁵ EK. Kézirattár. J 100/3.

¹¹⁶ Lásd a kolostor iratanyagát (*Collectanea ad historiam ecclesiasticam . . .*): EK. Kézirattár. Ab 68/II. Ezek alapján készítették el a helytartótanácsnál a kiscelli kolostor vagyoni helyzetéről szóló kimutatást (*Status activus et passivus in Regno sublati Trinitariorum Ordinis anno 1785. confectus*): OL. Htt. Dep. eccl., *Vermögenstand der aufgehobenen Klöster, Activ- und Passivstand mit Bericht.* 83—85. old.

¹¹⁷ *Protocollum decretorum Sacratissimae Majestatis Archi-Episcopatorum et Episcoporum concernens N. Conventum Vetero-Budensem et anexam Domum Quercensem*: EK. Kézirattár. Ab 229.

¹¹⁸ Hasonló intézkedéseket tartalmazott Mária Terézia 1773. szept. 9-én kibocsátott pátense a felosztatott jezsuita rend vagyonával kapcsolatosan. Ez is igen szigorú pénz- és börtönbüntetést helyezett kilátásba azok számára, akik a rend vagyonából valamit elrejtenek vagy elsikkasztanak, és ugyancsak juta-

lommel kecsegteti azokat, akik ezt feljelentik: *Arneht*, Maria Theresia. IX. köt. 109; *Laschitzer*, i. m. 406.

¹¹⁹ Az Ó-Buda melletti Kis-Czell története. Kathólikus Hetilap (1882).

¹²⁰ Kiadta: S. Brunner, Die theologische Dienerschaft am Hofe Joseph II. Wien 1868, 476.

¹²¹ *Laschitzer* i. m. 410.

¹²² OL. Családi levéltárak. A Zichy-család zsélyi levéltára. fasc. 24 NB, No 52.

¹²³ Paule 1735-ben született Süttön (Esztergom megye), teológiai tanulmányait Bécsben végezte, majd három esztendeig mint egri vikárius működött. A trinitárius rendnek 1755-ben lett tagja. Jól tudott németül, magyarul viszont csak „közepesen”. — EK. Kézirattár. Ab 68, és *Fallenbüchl* i. m. 158.

E. Pálvölgyi

RALLIEMENT DES CERCLES ARISTOCRATIQUES ET CLÉRICAUX CONTRE LES MESURES PRISES PAR JOSEPH II CONCERNANT LES BIBLIOTHÈQUES

(La bibliothèque léguée par Madame Miklós Zichy et celle du monastère trinitaire à Kiscell)

En conséquence des ordonnances émises par Marie-Thérèse et Joseph II vers la fin du XVIIIe siècle, une masse très considérable de livres provenant des bibliothèques ayant appartenu aux ordres religieux fut assignée à la bibliothèque de l'Université de Pest. C'était le sort de la bibliothèque du monastère — situé dans le village de Kiscell — de l'ordre des trinitaires, cloître qui fut construit moyennant les donations de Miklós Zichy et sa femme, plus tard sa veuve. Madame Zichy, dont la munificence a permis la création de plusieurs bâtiments religieux — conservés aujourd'hui comme monuments historiques — de la ville de Bude au XVIIIe siècle, n'a pas retiré, même après l'accomplissement de la construction, son assistance aux trinitaires, mais elle ne pouvait exercer aucune influence au sujet de la dissolution de l'ordre.

Le 9 décembre 1783 le Conseil de Lieutenance a désigné une commission de trois membres dont le président était I. Laczkovics, le sous-préfet du comitat de Pest. En raison des lenteurs de l'un des commissaires, I. Majthényi, la commission n'a pas entamé ses travaux avant le commencement de l'année suivante. Les biens de l'ordre furent séquestrés le 1er février et un catalogue des livres fut dressé, comprenant 685 articles. Au sujet des bibliothèques des ordres religieux dissous, des ordonnances ont été émises au nom de l'empereur et de ses organes. En se basant sur le registre des livres, la bibliothèque universitaire a sélectionné les livres jugés utiles, le reste étant distribué entre les académies, lycées et gymnases, tandis qu'on a vendu aux enchères le matériel qualifié superflu. Après qu'on a vendu l'ameublement du monastère et de l'église, les livres sont encore restés assez longtemps dans le monastère dissous, puisque leur transport fut différé à cause des temporisations administratives. D'abord il y avait des difficultés financières, puis c'était le catalogue qui a disparu, et, finalement, on a découvert une collection minéralogique dans les armoires du cloître, collection qui ne figurait pas dans l'inventaire et qu'on a voulu remettre à l'université en même temps que les livres. Pour toutes ces raisons le transport n'a eu lieu avant le deux juin. La correspondance échangée entre les commissions d'enseignement et ecclésiastique du Conseil de Lieutenance, la Chambre, le magistrat de l'université et la bibliothèque de celle-ci offre — en raison du grand nombre de difficultés surgies — un bon aperçu quant aux méthodes de la distribution des livres provenant des congrégations abolies.

Mme veuve Miklós Zichy, décédée le 2 janvier 1796, a légué à l'université sa bibliothèque privée et celle-ci fut effectivement transférée, accompagnée de deux catalogues dressés en même temps. En utilisant ceux-ci, il nous a été possible de sélectionner sans difficulté le matériel d'alors de la bibliothèque Zichy, et cela d'autant plus facilement puisque la reliure est caractéristique de chacun des livres, celle-ci étant une reliure en cuir, tout à fait uniforme, brun clair, tendant à une simplicité classique, avec baguette pour cadre d'encadrement à gaufrage. Lors de l'examen des livres il a été avéré qu'un grand nombre entre eux portaient l'inscription «Ex Bibliotheca PP. Trinitariorum Conventus BMV Cellensis», comme par exemple l'édition de 1489 de «Gesta Romanorum», l'incunabule De duabus sapientiis d'Albertus Magnus, et autres encore. Ces livres ne figurent pas dans les catalogues établis des livres du monastère de Kiscell en 1784, lors de la dissolution de l'ordre. De quelle manière ces livres appartenant au monastère ont-ils été mis dans la bibliothèque formant partie de la succession Zichy? Tout porte à croire que les moines, informés par les ordonnances et rescrits de la visite domiciliaire de la commission formée pour exécuter la dissolution, ont sélectionné les oeuvres les plus précieuses de leur bibliothèque en les confiant à leur patronne, Mme Zichy, et cela malgré la punition prévue par l'ordonnance du 14 juillet 1783 du Conseil de Lieutenance. Une appropriation indue des livres des monastères dissous n'était pas chose rare, surtout dans les cas où il n'y avait pas de catalogues ou bien où c'était possible de les anéantir avant la dissolution. Nous avons déjà mentionné que les livres formant propriété de Mme Zichy ont porté une reliure tout à fait individuelle et uniforme, tandis que la reliure des livres transférés du monastère à la bibliothèque universitaire était différente, plus simple. D'autre part, les livres qui appartenaient d'abord au monastère mais furent transférés à Mme Zichy, sont reliés de la même façon que ses autres livres. Des comptes de ménage de Mme Zichy il appert que ses livres ont été reliés par le père Sebastien, de son nom civil Mathieu Paule, moine trinitaire, pensionnaire du monastère de Kiscell, qui était en même temps, depuis 1775, chapelain de Mme Zichy. Si nous considérons les relations de Paule avec le monastère, les livres et Mme Zichy, la supposition semble justifiée que c'était lui qui a effectué le transfert illégitime des livres.

BÉLAY VILMOS

Adalékok az ár- és bérvizonyok történetéhez Pest-Budán (1790—1848)

Az árak és munkabérek története egyike a magyar történetírás legelhanyagoltabb területeinek.¹ A következőkben néhány adalékkal szeretnék hozzájárulni a nagyfontosságú kérdés megvilágításához. Sajnos, a források nyújtotta adatok egyoldalúsága nem engedte meg, hogy a vizsgált területen, az 1790 és 1848 közti évek két Duna-parti fővárosában, Pesten és Budán minden foglalkozási ág kereseti viszonyainak, következhetséggel megélhetése körülményeinek kérdéseit tisztázzuk. Nem lehetett másról szó, minthogy néhány, bár igen fontos foglalkozási ág: a szőlőmunkások, építőmunkások, házi cselédek, városi és megyei alkalmazottak limitált bérét megvizsgáljuk és ugyancsak néhány, bár igen fontos, a megélhetéssel legszorosabb kapcsolatban álló kiadás, aminő a lakbér, néhány alapvetően fontos élelmiszernek ára s egy-két egyéb cikknek vagy szolgáltatásnak az árát is ideiktassuk. A kép tehát igen távol van a teljességtől. Tanulmányunk mégis, úgy hisszük, alkalmas arra, hogy a két város lakosságának többségét kitevő szegénység, a napszámosok, mesterlegények, inasok és szolgák mindennapi életének egy alapvető kérdését megvilágítani segítsen.

Forrásaink közt első helyen említendő a munkabérek és árak hatósági, nevezetesen vármegyei közgyűlés által megszabott limitálása. Ez három testes kötetbe kötött jegyzőkönyvnek formájában Pest-Pilis-Solt megyék levéltárában megtalálható.² Kiegészíti ezt a Fővárosi Levéltárban őrzött megyei limitációk tömege.³ Ezek részben pontosan fedik egymást, vagyis azonos szöveg olvasható az illető közgyűlés jegyzőkönyvének vármegyei és városi példányában, részben azonban csak az egyik levéltárban található meg (pl. egyes évekből az élelmiszerek árának limitálása ma csak a Fővárosi Levéltárban található meg). Sajnálatos hiányossága a limitációs jegyzőkönyveknek az, hogy nem terjednek ki a korszak egészére. Amint az alábbiakban kitűnik, egyetlen olyan foglalkozási kategória sincs, amelynek az egész 58 évig tartó korszakon keresztül szabályoznák a bérét.⁴ Zömmel csak az 1820-as és 1830-as évekről ismeretesek a napszámberék e jegyzőkönyvek alapján. Másik, még nagyobb hiányossága, hogy csak egyes, fentebb már megjelölt kategóriák bérét árulják el, ti. azokat, amelyeknek limitálásával a hatóság foglalkozott.

A munkabérekre vonatkozólag számos adatot lehet találni szét-szórta, különféle levéltári állagokban, főleg a korszak végéről.